

LESZEK BEDNARCZUK (Kraków)

STAROBIAŁORUSKI PRZEKŁAD „BOGURODZICY” W „STATUCIE LITEWSKIM” (1529)

ABSTRACT

OLD BELARUSIAN TRANSLATION OF “BOGURODZICA” (MOTHER OF GOD) IN “THE STATUTE OF LITHUANIA” (1529)

The paper compares the text of the oldest Polish religious hymn *Bogurodzica* (Mother of God) printed in the *Łaski's Statute* (1506) and its Old Belarusian translation in the *Statute of Lithuania* (1529). The Old Belarusian text is an almost literal conversion of the Polish version of the hymn. There are only a few differences, which stem presumably from the misunderstanding by the translator of the meaning of a Polish word or phrase, or a lack of Russian equivalent.

Keywords: *Bogurodzica* (Mother of God), Old Belarusian language, translation

Słowa kluczowe: *Bogurodzica*, język starobiałoruski, przekład

Staropolskie studia mariologiczne profesora Romana Mazurkiewicza, zwłaszcza na temat *Bogurodzicy*¹, zachęcają do dalszego poszukiwania genezy i losów najstarszej i najbardziej tajemniczej polskiej pieśni religijnej. Mimo ogromnej już dziś literatury przedmiotu ciągle pojawiają się kolejne publikacje i materiały na jej temat. Przed kilkunastu laty docent Aleksander Brazgunoŭ opublikował starobiałoruski przekład *Bogurodzicy* zatytułowany *Песнь о Велебной Девуци Панне Марии* z pierwszego *Statutu Litewskiego* (1529)². Podstawą tłumaczenia starobiałoruskiego był tekst *Bogurodzicy* ze *Statutu Łaskiego* (1506). Nieliczne różnice między oryginałem polskim a przekładem starobiałoruskim zaznaczam przez podkreślenie odpowiednich miejsc.

¹ R. Mazurkiewicz, „*Bogurodzica*” w świetle tradycji chrześcijaństwa wschodniego, „Znak” 1994, nr 3, s. 30–41; R. Mazurkiewicz, Z. Wanicowa, *Dlaczego „Bogurodzicę” śpiewano w liturgicznym okresie Bożego Narodzenia?*, „Pamiętnik Literacki” 2005, z. 2, s. 25–41.

² A. Brazgunoŭ, *Slavjanamoŭnaja paezija Vjalikaha Knjastva Litoŭskaha XVI–XVIII stst.*, Mińsk 2011, s. 38–40.

Statut Łaskiego (1506)

Bogarodzica dziewica, Bogiem sławiona
 Maryja,
 U twego Syna, Gospodzina, matko zwolona
 Maryja,
 Zyszczy nam, spuści nam.
 Kyrieleison.

Twego Syna Krciciela zbożny czas,
 Usłysz głosy, napełni myśli człowiecze.
 Słysz modlitwę, jenże cie prosimy,
 O o, dać raczy, jegoż prosimy:
 Daj na świecie zbożny pobyt,
 Po żywocie rajski przebył.

Kyrieleison.

Narodził się nas dla Syn Boży.
 W to wierzy, człowiecze zbożny,
 Iż przez trud Bog swój lud
 Odjął diabłu strożą.

Przydał nam zdrowia wiecznego,
 Starostę skował piekielnego,
 Śmierć podjął, wspomoniał
 Człowieka pirwego.

Jenże trudy cirpiał bezmiernie,
 Jeszczeć był nie przyśpiał zawiernie,
 Aliż sam Bog zmartwychwstał.

Adamie, ty Boży kmieciu,
 Ty siedzisz u Boga [w] wiecu,
 Donieś nas swe dzieci,
 Gdzie krolują anjeli.

Tam radość, tam miłość,
 Tam widzenie Tworca
 Anjelskie bez końca.

Tuć się nam wzjawiło
 Diabie potępienie.

Ni śrzebrzem, ni złotem
 Nas diabłu odkupił,
 Świę mocą zastąpił.

Ciebie dla, człowiecze, dał Bog
 Pr[z]jekłość sobie
 Bok, ręce, nodze obie,
 Krew święta szła z boku na zbawienie tobie.

Statut litewski (1529)

Богародзіцо, дзевіце, богославена Марія,
 У твекго Сына-Кгосподіна, матко зволена,
 Марія,
Зычи ж нам спусці ж нам.
 Кириялейзон.

Твекго Сына, Крэсціцеля Збавіцеля
 Услыш кглосы, напэлні ж мыслі чловеचे.
 Слыш молитвы, якжэ мы просимы:
 Дай на свеце збожнны пребыт,
 По жывоце райскій побыт.

Кириялейзон.

Народился нас для Сын Божий,
 В то верай, чловече кождый
 Иж Пан Бог прес свой труд
 От[ъ]ял д[ъ]яблу строжа.

Придал нам здровя вечного,
 Старосту сковал пекельнекто
 Смерть подял, спомянул
 Чловека первекто.

Енже труды терпял за неверне
 Ещо ж был не престал за смерне,
 Алиж сам Бог з мартвых встал.

Адаме, ты божи кмемтю
 Ты седиш в Бога вечне,
Домесьт нас, своих дети
Дай нам Бога видети.

В радости, в милости
Домесьт нас, своих дети,
 Где кролюю[т] а[н]г[е]ли
 Там радость, там милость
 Там виденье Творца,
Анкгельского столъца
Там ся нам зъявило
 Дьябле потопенье.

Ни сребром, ни золотом
 Нас дьяблу откупил,
 Своя моцью заступил.

Тебе для, чловече, дал Бог
 Преклоти себе
 Бок, ранце, нозе обе,
 Кров святу свою прелял на збавенье тобе.

Wierże w to, człowiecze, iż Jezu Kryst prawy Cierpiał za nas rany, Swą świętą krew przelał za nas, krześcijany.	Верай в то, чловече, иж Езус Кристус правы Терпял за нас раны, Свою святу крев прелял за нас, хретьяны.
O duszy, o grzesznej sam Bog pieczę ima, Diabłu ją odejma, Gdzież to sam przebywa, tu ją k sobie przyjma.	О души, о грешней Пан Бог печу есть мял, От д[ь]яблов ю отимал, Где ж то сам кролюе, там е собе прииме.
Już nam czas, godzina, grzechow się kajaci, Bogu chwałę daci, Ze wszemi siłami Boga miłowaci.	Юж нам час-година грехов ся каяти, <u>Пану</u> Богу честь-хвалу дати, Зо вшиткими силами Езу Христа миловати.
Maryja dziewica, prosi Syna twego, Kroła niebieskiego, Aby nas uchował ode wszego złego.	Мария Девицо, <u>грехов втешнице</u> , <u>Дай нам в небе видети</u> <u>Свекто Сына лице</u> . <u>Мария matka Божия, проси ж Сына свекто</u> , <u>Абы нас доместил кролества небеского</u> .
Wszyscy święci, proście, Nas grzeszne wspomóżcie, Bysmy z wami byli, Jezu Krysta chwalili.	О вшитцы святы, просте, Нас грешных споможте <u>Быхом с вами быддили</u> Езу Христа хвалили.
Tegoż nas domieści, Jezu Chryste miły, Bysmy z tobą byli, Gdzie się nam radują już niebieskie siły.	Енже нас доместил, Езу Кристе милый, <u>Быхом</u> с тобою были, Где ж ся нам радуют <u>вшитки святы</u> силы.
Amen, amen, amen, amen, amen, amen, Amen, tako Bog daj, Bysmy poszli wszycy w raj, Gdzież krołują anjeli.	Амен, амен, амен, амен, амен, Амен, амен, тако Боже дай, <u>Быхом</u> пошли вшитки в рай, Где кролюють аггели.

Jak widać z powyższego zestawienia, tekst starobiałoruski jest niemal dosłowną transpozycją wyrazową polskiej wersji drukowanej w *Statucie Łaskiego* (1506). Jednak w kilku miejscach (podkreślenia) zachodzą różnice wynikające zapewne z niezrozumienia przez tłumacza sensu wyrazu lub wyrażenia polskiego albo braku odpowiednika ruskiego:

bezmiernie – за неверне
donieś nas – доместь нас
potępienie – потопене
przyśpiał zawiernie – престал за смерне
w wiecu – вечне
zbożny – кождый
zbożny czas – збавицеля
zyszczy – зычи

W dwu miejscach w tekście ruskim pojawia się forma 1.pl. optatiwu *быхом* jak w piętnastowiecznych zapisach polskich *bychom* wobec nowszego *byśmy* u Łaskiego. W innym miejscu *Bysmy z wami byli* spotykamy *Быхом с вами быдлили*, jak w starszych wersjach pieśni. Brak leksykalnych cerkiewizmów, których możliwym graficznym śladem jest forma *аггели* obok *анггли*. Polonizmem fonetycznym jest forma *ранце*.

Nie wiemy, czy ruski tekst *Bogurodzicy* powstał dopiero w 1529 r. w trakcie redagowania *Statutu Litewskiego* pod kierownictwem kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewody wileńskiego Olbrachta Gasztołda (1470–1539), wykształconego w Akademii Krakowskiej, dyplomaty, magnata litewskiego, który w 1528 r. zamówił w krakowskim warsztacie Stanisława Samostrzelnika Modlitewnik. Pomieszczone w nim zostały obok innych tekstów³ pieśni maryjne, niektóre z aluzjami do *Bogurodzicy*, np.

Matką się nam dziś ukaży,
Tego nam Panno, uśmierzy,
Który stał się synem twojim,
Dla zbawienia wszystkim grzesznym.

Trudno powiedzieć, jaki był poza kierownictwem udział samego Gasztołda w redakcji *Statutu Litewskiego*, ale jako człowiek religijny i wykształcony na pewno czytał polską i ruską (i zapewne łacińską) jego wersję.

Od starobiałoruskiego tekstu *Bogurodzicy* odbiega znacznie jej współczesna wersja, którą tu przytaczam za Wikipedią białoruską.

Багародзіца Дзявіца,
Богам славіна, Марыя
У твайго сына, Гаспадзіна
Маці звалёна, Марыя.
Зычы нам і адпусці нам

І дзеля Хрысціцеля, Божыца
Слыш галасы, чалавечы мыслі поўнь
І малітву табе узносім,
І даць рады цябе ж просім.
Па живоце дай райскі быт⁴.

³ *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wybór i oprac. W. Wydra, W.R. Rzepka, Wrocław 1984, s. 42–43.

⁴ *Багародзіца (гімн)*, <https://tiny.pl/dfntl> [dostęp: 24.05.2024].

Bibliografia

Źródła

- Bogurodzica*, oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawczy E. Ostrowska, oprac. muzykologiczne H. Feicht, Wrocław 1962.
- Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wybór i oprac. W. Wydra, W.R. Rzepka, Wrocław 1984 (tekst *Bogurodzicy*, s. 306–308).

Opracowania

- Bednarczuk L., *Językowe drogi chrystianizacji Polski*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2018, nr 34, s. 7–33.
- Brazgunoŭ A., *Slavjanamoŭnaja paezija Vjalikaha Knjastva Litoŭskaha XVI–XVIII stst.*, Mińsk 2011.
- Koziara S., *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Łask 2009.
- Mazurkiewicz R., „*Bogurodzica*” w świetle tradycji chrześcijaństwa wschodniego, „Znak” 1994, nr 3, s. 30–41.
- Mazurkiewicz R., *Deesis. Idea wstawiennictwa Bogurodzicy i św. Jana Chrzciciela w kulturze średniowiecznej*, Kraków 2002.
- Mazurkiewicz R., Wanicowa Z., *Dlaczego „Bogurodzicę” śpiewano w liturgicznym okresie Bożego Narodzenia ?*, „Pamiętnik Literacki” 2005, z. 2, s. 25–41.

